

EMOCJE i polityka

Sceny z życia polskiego parlamentu

pod redakcją
Krzysztofa T. Koneckiego

EMOCJE **i polityka**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

EMOCJE **i polityka**

Sceny z życia polskiego parlamentu

pod redakcją
Krzysztofa T. Koneckiego

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2016

Krzysztof T. Konecki – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENT

Marek Gorzko

REDAKTOR INICJUJĄCY

Iwona Gos

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/fotokon

© Depositphotos.com/linfernum

© Depositphotos.com/teo1973

Monografia została dofinansowana ze środków
Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ (grant nr B151120000856.02)
oraz przez Fundację Uniwersytetu Łódzkiego

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.06994.15.0.K

Ark. wyd. 9,0; ark. druk. 13,5

ISBN 978-83-7969-858-5

e-ISBN 978-83-7969-906-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Krzysztof Tomasz Konecki Wprowadzenie (<i>Introduction</i>)	7
---	---

Część I

Warunki interakcyjne

Katarzyna Kostrzewa Publiczność i proksemika posiedzeń sejmowych, czyli wybrane aspekty przestrzeni społecznej parlamentarnych wystąpień posłów (<i>Audience and proxemics of parliamentary performances. Selected aspects of social space in the Polish Sejm</i>)	17
Michał Lesiak Zarządzanie emocjami w Sejmie. Rola marszałków (<i>Managing emotions in the Polish Parliament. The marshal's role</i>)	55

Część II

Interakcje

Jagoda Przybysz Grzeczność w polityce (<i>Politeness in politics</i>)	79
Miłosz Socha Sejmo(gra) (<i>The Polish Sejm games</i>)	97

Część III

Strategie i taktyki

Ilona Wilk-Suwa Kultura wysoka w polityce (<i>High culture in politics</i>)	131
---	-----

6 Spis treści

Ewelina Sudra	
Postawa ironiczna czołowych aktorów sceny politycznej (<i>Ironic attitude of main actors of political stage</i>)	147
Ewelina Gwara	
Nowomowa – stare narzędzie do nowych celów. Jak skutecznie używać nowomowy do deprecjacji „wroga”? (<i>Newspeak – the old tool for new purposes. How to use newspeak effectively in order to depreciate the “enemy”?</i>)	175
Krzysztof T. Konecki	
Zakończenie (<i>Conclusions</i>)	211

Wprowadzenie

Krzysztof T. Konecki

Uniwersytet Łódzki

Problematyka emocji staje się coraz bardziej popularnym tematem analiz socjologicznych. Socjologowie dostrzegają wagę emocji, sposobów i stylów ich wyrażania, zarządzania emocjami w życiu codziennym oraz zawodowym (Binder, Palska, Pawlik 2009; zob. też numer tematyczny „Przeglądu Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 2, pt. *W stronę socjologii emocji*; Czerner, Nieroba 2011; zob. także Turner, Stets 2009; Turner 2004; Hochschild 2009; Czykwin 2013). Socjologia bierze pod swój mikroskop analityczny także emocje, z którymi mamy do czynienia w publicznym życiu politycznym. Socjolog austriacki, Helmut Schoeck, pisał już w latach 60. o odwoływaniu się do emocji w życiu i debatach politycznych: „Nawet, gdyby walka wyborcza – co mało prawdopodobne – toczyła się na płaszczyźnie czysto intelektualnej, z użyciem precyzyjnych, logicznych argumentów, nie wydaje się, sądząc po małostkowej zazdrości i nierzadko irracjonalnych sprzeczkach w gronie uczonych i naukowców, aby poziom i ton demokratycznej debaty miały w konsekwencji ulec poprawie. Celem zawsze pozostanie unicestwienie punktu widzenia opozycji w imię własnej frakcji; bez względu na to, jak bardzo podatna będzie na racjonalny atak, bardziej opłacalna okaże się zawsze krytyka odwołująca się do podstawowych emocji” (Schoeck 2012: 227).

Wypowiedzi w dyskusjach, debatach mogą przybrać formę usprawiedliwień lub tłumaczeń, jednak tego typu wypowiedzi

pojawiają się w kontekście wystąpienia u uczestników debat politycznych emocje (np. wstydu, zakłopotania, a nawet gniewu, czy też radości). Oczywiście, emocje mogą być udawane i ich dramatyczna prezentacja w założeniu ma służyć tylko wzmocnieniu znaczenia wypowiedzi polityków. Emocje te mogą być przyczyną dla pojawienia się usprawiedliwień i tłumaczeń, lub też konsekwencją już wyrażonych tłumaczeń i/lub usprawiedliwień. Sama koncentracja na języku wypowiedzi, bez uwzględnienia komponentu emocjonalnego z nim związanego, nie objaśnia pełnego kontekstu wypowiedzi i jej znaczenia. Emocje można zrekonstruować badając warstwę językową werbalną, ale także niewerbalną, dodając do tego otoczenie fizyczne, w którym odbywa się dyskusja. Fizyczne otoczenie jest definiowane społecznie w określony sposób i ma znaczenie symboliczne, wykorzystywane bywa przez aktorów społecznych w celu wywierania wpływu i nadawania znaczenia wypowiedzi. Ponadto kontekst przestrzenny jest pragmatycznym narzędziem budującym znaczenia mowy. Obserwacja wszystkich tych elementów może pomóc nam w zrekonstruowaniu kultury emocjonalnej danego miejsca spotkań społecznych. Trzeba też pamiętać o pewnej tradycji dyskusowania i prowadzenia debat. Wątek socjalizacyjny także jest tutaj ważny, choć w pracy nie będziemy się nim zajmować. To co nas interesuje, to między innymi analiza interakcyjnego kontekstu wypowiedzi oraz uwarunkowań kontekstu fizycznego debat. Drobiazgowa analiza określonych sposobów wyrażania emocji w określonych, społecznie zdefiniowanych mikrokontekstach może nam powiedzieć wiele o kulturze emocjonalnej większych grup społecznych, a nawet całego społeczeństwa (Scheff 1997). Pewne formy wypowiedzi przeplecione lub dobrze splecione „nicią emocjonalną” przekazują znaczenia nie zawsze zawarte w warstwie werbalnej wypowiedzi. Forma wypowiedzi w określonym kontekście może nam powiedzieć więcej niż sama jej treść. Wypowiedź słowna jest zakorzeniona w danej sytuacji, a sama sytuacja w pewnej szerszej kulturze dyskusji i debat, w tym w kulturze

emocjonalnej. Media mają tutaj olbrzymi wpływ na rozpowszechnianie wzorców dyskusowania i sposobów wyrażania emocji.

Większość analizowanych w tej książce wystąpień ma charakter „przedstawiień” w sensie dramaturgicznym, gdzie aktor (w tym przypadku polityk) dobiera określone środki wyrazu, by zaprezentować określoną wizję rzeczywistości i/lub swojej tożsamości i/lub tożsamości innego (Goffman 2008). Często pojawia się w analizowanych filmach, będących zapisem debat sejmowych, próba ośmieszenia partnera interakcji, czego konsekwencją ma być zawstydzenie i/lub zdeprimowanie emocjonalne adwersarza i przekonanie publiczności o własnych racjach bądź wyższości moralnej.

W książce dokonujemy analizy wybranych fragmentów debat sejmowych, w których do głosu dochodziły emocje i były one obserwowalne, lub też obserwowalne było ich tłumienie. Ponadto w analizie zostały także uwzględnione przykłady dotyczące opanowywania emocji, taktownego/nietaktownego zachowania, dobrych manier. Analizie poddano filmy umieszczone na portalu YouTube.com, które były pierwotnie nagrywane i transmitowane przez TVP, a później niektórzy internauci zamieszczali je na portalu YouTube.com. Analizowano filmy, w których występowały tylko osoby publiczne, a więc politycy i posłowie. Interesował nas głównie dyskurs parlamentarny, który już wcześniej był poddawany analizie naukowej (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 19). Jednak w naszym przypadku analizy koncentrowały się głównie na wymiarze emocjonalnym, a analiza wypowiedzi werbalnych była poddawana interpretacjom głównie z punktu widzenia wzbudzania i tworzenia emocji i w konsekwencji określonej kultury emocjonalnej.

Analizy prezentowane w niniejszej książce zostały dokonane podczas zajęć dydaktycznych „Jakościowe metody badań

socjologicznych” na drugim roku doktoranckich studiów socjologicznych w Instytucie Socjologii, na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Był to projekt, który zmierzał do nauczenia studentów analizy danych wizualnych przy użyciu metodologii teorii ugruntowanej. Podstawowy cel zatem miał charakter dydaktyczny. Studenci dobierali filmy, dokonywali transkrypcji, po czym wykonywali kodowanie otwarte i rzeczowe. Następnie kodowali dane w sposób teoretyczny, pisząc noty teoretyczne, które ostatecznie zintegrowane miały uzyskać postać pracy na zaliczenie przedmiotu. Studenci pracowali w grupie, analizom towarzyszyły ożywione dyskusje prowadzone w dobrej i wesołej zazwyczaj atmosferze w pokoju prowadzącego zajęcia. Radość jako emocja okazała się niezbędnym warunkiem dobrej i efektywnej pracy twórczej. Możemy powiedzieć, z pewnej perspektywy czasowej, o grupowej formie uzgadniania znaczeń, opracowywania kategorii, stawiania tez i prezentowania wyników analiz. Uprawianie teorii ugruntowanej dobrze sprawdza się w kooperatywnym i dyskutującym ze sobą zespole. Otwartość, dyskusja i radość z pracy naukowej to są te warunki, które zapewniamy, według nas, sukces dydaktyczny w pracy nauczycieli akademickich, choć pewnie nie tylko akademickich.

W trakcie analiz, które wywoływały również wiele emocji, generalnie pozytywnych, okazało się, że powstaje większa całość, która być może nadaje się do opublikowania w postaci książki. Ostatecznie autorzy artykułów i prowadzący te zajęcia zdecydowali się wspólnie na opracowanie danych podzielonych tematycznie na rozdziały i wydanie książki. Książka obrazuje zatem także pewien efekt pracy dydaktycznej oraz pokazuje, co można osiągnąć w grupie analizując dane jakościowe.

Na samym początku dokonano analizy na wybranych celowo – według klucza terminologicznego „Emocje i polityka, Sejm, debaty sejmowe, kłótnie w Sejmie” – filmach z nagrań umieszczo-

nych na portalu YouTube.com. Filmy te docierały do wielu odbiorców i miały dużą oglądalność, z tego też względu były w jakimś sensie istotne dla odbiorców. Wybieraliśmy te fragmenty nagrań, które zawierały ładunek emocjonalny możliwy do zdefiniowania ze względu na pewne wskaźniki emocji (Retzinger, Scheff, 2000: 82–84) oraz w oparciu o definicje i opisy stanów uczuciowych, z których mogliśmy wywnioskować występowanie określonych emocji (Scheff 1990; Turner, Stets 2009; Konecki, Pawłowska 2014). Na emocjach tych skoncentrowaliśmy naszą analizę. Zrekonstruowaliśmy i opisaliśmy w książce także konteksty wypowiedzi i dyskusji, które pokazywały nam dramaturgiczne zaplecze oraz dramaturgiczne środki wyrażania opinii oraz emocji (Goffman 2008).

Analizy przeprowadzaliśmy zgodnie z procedurami metodologii teorii ugruntowanej, w tym także wizualnej teorii ugruntowanej (Konecki 2000; Konecki 2012). W dalszych już analizach dokonywaliśmy teoretycznego dobierania próbek, co polegało na poszukiwaniu filmów, które odpowiadałyby na pytania pojawiające się przy analizie jakiegoś filmu. Na przykład analizując konteksty wypowiedzi emocjonalnych, chcieliśmy zobaczyć także, jak regulowane są emocje, gdy do gry wkracza Marszałek Sejmu i podejmuje się zarządzania emocjami (Hochschild 2009) w sytuacjach napięcia i widocznej złości u niektórych posłów. Należy pamiętać również o tym, że w zawodzie polityka okazywanie emocji wskazujących na brak opanowania jest źle postrzegane. W ocenie polityków stosuje się tu zwykle podwójne standardy, odmienne dla polityków-kobiet i odmienne dla polityków-mężczyzn. Kobieta-polityk wyrażająca emocje (np. złości) będzie oceniana jako niestabilna emocjonalnie, a mężczyzna-polityk może wyrazić złość, bowiem jest to „racjonalne” z powodu jego np. głębokich przekonań (*ibidem*, zob. rozdz. 8).

Oczywiście materiały, które analizowaliśmy, były „przygotowane” przez operatorów kamer i prowadzących montaż w trakcie transmisji. Oni również, wychytując określone sytuacje na sali

sejmowej i dokonując zbliżeń, kreowali obraz kultury emocjonalnej debat politycznych. Transmisja telewizyjna powodowała, iż wyobrażenie odbiorcy także wpływało na konstruowanie obrazu przez kamerzystów oraz menedżerów/operatorów kierujących obrazami w trakcie pokazywania obrad. Moment konstrukcji obrazu również trzeba wziąć pod uwagę (Konecki 2012: 23). Akt kreacji jest jedną z warstw obrazowania (*ibidem*: 25).

W ostatecznych konkluzjach analitycznych odwoływano się często do prac Goffmana, głównie do jego koncepcji dramaturgicznej (Goffman 2008; 2006).

Struktura książki jest prawie dosłownym formalnym odpowiednikiem paradygmatu kodowania używanego w metodologii teorii ugruntowanej (Konecki 2000). Pokazuje ona pracę nad wypowiedziami według pewnej sugestii zawartej w tej procedurze kodowania teoretycznego (warunki przyczynowe, zjawisko – kategoria centralna, kontekst, warunki interweniujące, działania/strategie i techniki interakcyjne, konsekwencje). Centralną kategorią naszych analiz jest emocjonalny wymiar debat politycznych. Głównym kontekstem przestrzennym była izba sejmowa.

Na koniec do Czytelników kierujemy sugestią, by przed przystąpieniem do zapoznania się z analizami zawartymi w poszczególnych rozdziałach obejrzeni odnośne filmy, tak by mogli potem sami sprawdzić przedstawione konkluzje, ewentualnie dokonać korekty interpretacji zaprezentowanych w książce.

Bibliografia

- Binder, Piotr, Hanna Palska, Wojciech Pawlik (red.) (2009), *Emocje a kultura i życie społeczne*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa
- Czerner, Anna, Elżbieta Nieroba (red.) (2011), *Studia z socjologii emocji. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole
- Czykwin, Elżbieta (2013), *Wstyd*, Impuls, Kraków
- Czyżewski, Marek, Sergiusz Kowalski, Andrzej Piotrowski (red.) (2010), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa
- Goffman, Erving (2008), *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa
- Goffman, Erving (2006), *Rytuał interakcyjny*, przeł. A. Szulżycka, PWN, Warszawa
- Hochschild, Arlie R. (2009), *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Konecki, Krzysztof (2000), *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa
- Konecki, Krzysztof T. (2012), *Wizualna teoria ugruntowana. Podstawowe zasady i procedury*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 1, s. 12–45
- Konecki, Krzysztof T., Beata Pawłowska (red.) (2014), *Emocje w życiu codziennym. Analiza kulturowych, społecznych i organizacyjnych uwarunkowań ujawniania i kierowania emocjami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Retzinger, Suzanne, Thomas Scheff (2000), *Emotion, alienation, and narratives: resolving intractable conflict*, „Mediation Quarterly”, vol. 8, no. 1, s. 71–85
- Scheff, Thomas J. (1990), *Microsociology. Discourse, emotion, and social structure*, University of Chicago Press, Chicago
- Scheff, Thomas J. (1997), *Emotions, the social bond, and human reality: Part/whole analysis*, Cambridge University Press, Cambridge
- Schoeck, Helmut (2012), *Zawiść. Źródło agresji, destrukcji i biedy*, Fijor Publishing, Warszawa
- Turner, Jonathan H. (2004), *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Turner, Jonathan H., Jan E. Stets. (2009), *Socjologia emocji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

Część I

Warunki interakcyjne

Publiczność i proksemika posiedzeń sejmowych, czyli wybrane aspekty przestrzeni społecznej parlamentarnych wystąpień posłów

Katarzyna Kostrzewa
Uniwersytet Łódzki

Abstrakt. Artykuł koncentruje się na próbie zrekonstruowania przestrzeni społecznej obrad sejmowych. Dwa kluczowe wymiary tej przestrzeni, które zostały przeanalizowane, to: środowisko proksemiczne sali posiedzeń, wraz z charakterystycznymi obszarami, takimi jak centrum, peryferia, kulisy, granice oraz publiczność obrad sejmowych będąca elementem kontekstu dla wystąpień posłów. Charakterystyka wymienionych elementów ma prowadzić do próby odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób swoiste cechy przestrzeni społecznej posiedzeń Sejmu mogą wpływać na jakość debaty parlamentarnej.

Słowa kluczowe: przestrzeń społeczna, środowisko proksemiczne, analiza przestrzeni, publiczność, reakcje publiczności, emocje w interakcjach, wystąpienia sejmowe

1. Wprowadzenie

Główny przedmiot mojej analizy określić można jako **przestrzeń społeczną**. Na wstępie uargumentuję zasadność użycia tego sformułowania, podam jego zakres znaczeniowy oraz postaram się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego przestrzeń jest społeczna. Aby w pełni przeanalizować interakcje na sali sejmowej, powinniśmy się przyjrzeć przestrzeni społecznej w dwojaki sposób: jako **miejscu wytworzonym przez daną grupę społeczną**, któremu wyznaczyła ona funkcję i nadała znaczenie; oraz jako **metaforycznemu ujęciu sieci wzajemnych relacji i specyficznego podłoża, na którym rozgrywają się działania społecznych aktorów** (Jałowiecki, Szczepański 2006: 316). W praktyce oznacza to, że analiza będzie odnosiła się do rozmieszczenia posłów w przestrzeni sali sejmowej i czynników, które to rozmieszczenie determinują. Metaforyczne ujęcie przestrzeni społecznej opiszę z punktu widzenia wzajemnych wpływów i relacji pomiędzy przemawiającymi na mównicy posłami a publicznością tych wystąpień¹. Interakcje są zatem uzależnione od przestrzeni społecznej w jej fizycznym oraz metaforycznym wymiarze.

Literatura socjologiczna podaje kilka uzasadnień dla społecznej natury przestrzeni. Przede wszystkim, przestrzeń jest społecznie wytworzona (Jałowiecki, Szczepański 2006: 316) – ludzie w toku jej kreowania, adaptacji wchodzą ze sobą w określone interakcje. Spoglądając jeszcze inaczej, możemy powiedzieć, że aktorzy społeczni w trakcie interakcji adaptują i reorganizują przestrzeń. Także posłowie w trakcie obrad podporządkowują

1 Przestrzeń społeczna posiedzeń sejmowych w ujęciu metaforycznym – sieć wzajemnych relacji między aktorami społecznymi – opisywana jest także w pozostałych częściach niniejszej książki. Rozdział ten koncentruje się jedynie na relacji **mówca–publiczność**. Ciekawe wydają się także inne zależności, które dają się dostrzec w trakcie posiedzeń sejmowych, m.in. marszałek–publiczność, marszałek–mówca, partia rządząca–opozycja.

sobie przestrzeń sali sejmowej. Wydarzenie, jakim jest posiedzenie Sejmu, staje się okazją do tego, by pewien obszar (przestrzeń w sensie fizycznym) stał się miejscem społecznych interakcji. Obszar sali sejmowej nie jest już wtedy tylko zwykłą powierzchnią, lecz miejscem, przestrzenią znaczącą (Bierwaczonek 2004: 127).

Kolejnym uzasadnieniem badania przestrzeni jako zjawiska o naturze społecznej jest fakt, że charakteryzują ją specyficzne rodzaje ludzkich działań (Jałowiecki, Szczepański 2006: 316). Określenie przestrzeni pracy, odpoczynku, modlitwy, obszarów *sacrum* i *profanum* odbywa się dzięki ludzkim aktywnościom, które te obszary kategoryzują. Bez nadanych im wartości byłyby one jednakie. Podobnie dzieje się z przestrzenią sali sejmowej, której nadaje się określony charakter i kontekst. Zasady i normy, które zaczynają organizować interakcje na tej przestrzeni, sprawiają, że zyskuje ona pewne symboliczne znaczenie. Jak pisze Marta Cobel-Tokarska (2012: 46): „Nie badamy już tylko przestrzeni «obiektywnej» – wysokości, długości i szerokości, które zawsze da się odmierzyć tak samo, ale miasta, wsie, cmentarze, domy, ulice, place, wnętrza biur – czyli przestrzeń, w której toczy się ludzkie życie. Człowiek staje się twórcą przestrzeni, którą zamieszkuje, zagospodarowuje, dzieli, w której odbywa interakcje. Przestrzeń rozpatrujemy zatem jako dzieło i arenę życia człowieka”. Ciekawa okazuje się także refleksja, w jaki sposób przestrzeń ta może wpływać na przebieg i kształt obrad Sejmu.

Drugim kluczowym punktem artykułu będzie próba zrekonstruowania **roli publiczności w trakcie wystąpień sejmowych**. Określenie przestrzeń społeczna ma także „[...] sens czysto metaforyczny i znaczy tyle co pewien wymiar rzeczywistości społecznej” (Jałowiecki 2002: 241). Dzięki temu możliwy będzie opis uwzględniający współwystępowanie cech przestrzennych i społecznych (*ibidem*). Reakcje publiczności stają się tłem dla

Fot. 1. Zdjęcie sali posiedzeń Sejmu

Źródło: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/galleries.xsp>

rozgrywanych wydarzeń i w dużej mierze warunkują przebieg i odbiór wystąpień posłów. Analiza polegać będzie na zbudowaniu typologii najczęstszych reakcji audytorium oraz próbie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ta specyficzna przestrzeń społeczna wpływać może na przebieg interakcji, którą za Ervingiem Goffmanem zdefiniować należy jako „wzajemny wpływ na swe postępowanie jednostek znajdujących się w bezpośredniej fizycznej bliskości” (Goffman 2008: 45). W trakcie interakcji jednostki odgrywają przypisane sobie role, które niczym wzór działania ujawniający się w czasie występu określa szereg elementów. Jednym z nich jest *f a s a d a*, którą E. Goffman określa jako standardowe środki wyrazu stosowane przez jednostkę, celowo lub mimowolnie, podczas występu. Dekoracja, meble, sprzęty,

rekwizyty sceniczne wykorzystywane przez jednostkę w trakcie wystąpienia² stają się fasadą, która poprzez nagromadzenie symboli pozwala jednostce na stworzenie u partnerów interakcji odpowiednich wrażeń. Istotnymi elementami fasady są także powierzchowność i sposób bycia (Goffman 2008: 45–52).

2. Społeczne kształtowanie przestrzeni

Odwołując się do dorobku socjologów przestrzeni (zob. Yi-Fu Tuan 1987; Jałowicki, Szczepański 2006), można wyróżnić następujące kategorie analizy: położenie, granica, kierunek, przejście, centrum i peryferia.

Centrum, będąc miejscem naładowanym znaczeniami symbolicznymi, oznacza potęgę, władzę, daje poczucie możliwości wpływu oraz korzystania z różnego rodzaju udogodnień (Jałowicki, Szczepański 2006: 324). Centrum określa także orientację pozostałych punktów i ich istotność. Wyznacza **położenie** bliskie lub dalekie, centralne lub peryferyjne. Dychotomia ta wprowadza dystans, którego percepcja, czyli ocena tego, czy punkt jest położony blisko czy daleko, ma w przypadku przyswajania przestrzeni charakter społeczny, a zarazem względny (Jałowicki, Szczepański 2006: 322). Położenie może być także definiowane poprzez **kierunek**, a szczególnie opozycję **górze–dół**. „Kategoria wertykalna (pionowa) jest najważniejsza – nie tylko organizuje i hierarchizuje świat społeczny, lecz także go wartościuje” (Cobell-Tokarska 2012: 50).

Kolejnymi przydatnymi kategoriami mogą okazać się pokrewne terminy: **przejście** i **granica**. Pierwszy z nich wskazuje na

2 Występy – wszelka działalność danego uczestnika interakcji w danej sytuacji służąca wpływaniu w jakiś sposób na któregoś z innych jej uczestników (Goffman 2008: 45).